

---

## FEJEZETEK KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPA TÖRTÉNETÉBŐL

### Vlagyimir Nyikolajevics Lamszdorf gróf

A szovjet történetírásban hosszú évekig nem szenteltek kellő figyelmet a személyiség szerepének a históriában. Így a XIX–XX. század fordulója több neves oroszországi politikusának életét és tevékenységét nem elemezték elég alaposan, pedig mint *A. Ju. Losakov* írásában rámutat, közöttük az 1900-tól 1906-ig a külügyminiszteri posztot betöltő Lamszdorf gróf személyisége és pályafutása mind önmagában, mind az akkori viharos bel- és külpolitikai események kontextusában rendkívül érdekes. A történészek előtt ismert Lamszdorf naplójának három kötete, amelyek 1926-ban, 1934-ben és 1991-ben jelentek meg. Ezek az 1886 és 1896 közötti időszak oroszországi és nemzetközi eseményeinek lényeges forrásai. Lamszdorf diplomáciai tevékenységéről keveset írtak, nyugdíjazása és halála után pedig nevét megalapozatlanul az orosz-japán háborúban bekövetkezett orosz sikertelenségekhez kapcsolták. Kezdetben a szovjet történészek a grófnál olyan negatív tulajdonságokat emeltek ki, mint az egoizmus, a kezdeményezőképesség hiánya és az előljárók iránti feltétlen engedelmesség. Csak az utóbbi időben kerültek elő az eddig elhallgatott pozitív jellemvonások: a szerénység, a munkaszeretet és a jámborság. 2012-ben jelent meg *I. Sz. Ribacszenok* monográfiája (*Zakat velikoj gyerzsavi. Vnyesnyaja polityika Rosszii na rubezse XIX–XX vv.: celi, zadacsi, metodi. Moszkva, 2012.*), amelyben részletesen elemzi Oroszország külpolitikáját, amiben kulcsszerpet játszott Lamszdorf.

A gróf ősi vesztfáliai nemesi családban született 1844. december 25-én. „Önkéntes remeteségben” élt, se felesége, se gyerekei nem voltak. Naplójából és az Oroszországi Föderáció Állami Archívuma (GARF) dokumentumaiból megismerhetjük pályafutását és személyiségét. Az 1880-as évektől lett államtanácsos, 1901–2-től tényleges titkos tanácsos és államtitkár. Egyéniségéről memoárjaiban több korabeli neves orosz államférfi és diplomata (*Sz. Ju. Witte, A. P. Izvolszkij, R. Rosen, M. A. Taube, I. I. Tolsztoj és Ju. Ja. Szolovjov*) írt, ugyan nem pártatlanul, de egymást kiegészítve írásaikból megfelelő képet kaphatunk a politikusról. Witte kiemelte a gróf

nagy munkabírást, meggyőződéses monarchizmusát és megingathatatlan hűségét a cárhoz. A külügyminiszeri székben Lamszдорfot követő Izvolszkij szólt elődje külpolitikai irányvonaláról. Szerinte a gróf erősen függött Wittétől, a családi hagyományok alapján jobban vonzódott a németországi egyeduralomhoz, mint a francia és az angol demokratikus és alkotmányos rendszerekhez, és amikor az orosz–francia szövetség mellett állt ki, akkor elődeit követte és az uralkodónak engedelmeskedett. Taube úgy vélte, hogy Lamszдорf egyensúlyozni próbált a németek és a franciák között, mert úgy gondolta, hogy ha ez sérül, akkor az háborúhoz és az állam pusztulásához vezet. Tolsztoj és Szolovjov a gróf korlátozott politikai képességeit hangsúlyozták. A szerző összegezve a kortársak véleményét kiemeli, hogy az alapvonásokban megegyezik. Lamszдорfot precíz, ügybuzgó, monarchista hivatalnokként, ugyanakkor gyenge akaratú és határozatlan politikusként jellemezték. A külügyminiszer nem volt se következetes germanofil, se megszállott frankomán, inkább a két, egymással szembenálló állammal való konstruktív viszonyra törekedett, és ha választania kellett, azt a pillanatnyi szükségletek és a cár akarata szerint tette meg.

1886–1897 a gróf az akkori külügyminiszer, N. K. Giers mellett első tanácsosként dolgozott és nagy befolyással rendelkezett. 1886-tól kezdte írni naplóját és ebben az időszakban készített két fontos politikai elemzést (Обзор внысней политики России за время царствования Александра III. és Политический обзор за 1888 год) az orosz–német és az orosz–francia viszonyokról. Lamszдорf, mint főnöke Giers, ekkor németpárti volt és 1888-ban II. Vilmos trónra lépésével optimistán az orosz–német kapcsolatok javulásában bízott. A magyar olvasók számára azonban a legfontosabbak azok a gondolatok lehetnek, amelyek az említett írásokban az Osztrák–Magyar Monarchia 1880-as évek végi külpolitikájáról szólnak. Lamszдорf úgy látta, hogy a Monarchiának a balkáni államokkal szembeni türelmetlen expanzionista politikája összeegyeztethetetlen az orosz érdekekkel. Jól érzékelte, hogy a balkáni szláv kérdés katonai-politikai és gazdasági okokból mindkét birodalom számára kulcsfontosságú. Úgy vélte, hogy Oroszországnak az a jó, ha a Balkánon kicsi, gyenge és orosz gyámkodásra szoruló államok vannak. Ellenkező esetben, ha Ausztria-Magyarországhoz közelednek, akkor az orosz birodalom ellenségei lesznek. Lamszдорf ugyanakkor óvott attól, hogy az oroszellenes Koburg Ferdinánd bolgár uralkodót erőszakkal távolítsák el, mert ez szerinte háborúhoz és nemzetközi bonyodalmakhoz vezetne. A gróf a békés kapcsolatok fenntartása mellett érvelve, részletesen elemezte az orosz–török és az orosz–japán viszonyokat.

Az 1890-es évek elején Lamszdorf közvetlenül vett részt az orosz-francia szövetség alapelveinek kidolgozásában. Először ő és Giers is úgy vélte, hogy a franciákhoz való közeledés nem sérti a német érdekeket. 1891-re azonban mindketten belátták, hogy lehetetlen a korábbi szövetségesi viszony helyreállítása a németekkel. 1891 júliusában kezdték kidolgozni a franciákkal kötendő szerződés tervezetét. Lamszdorf óvatosan közelített a Hármasszövetség támadása esetén elrendelendő orosz mozgósításhoz. Végül erre a lépésre csak akkor került volna sor, ha magát Franciaországot támadná meg. A gróf az orosz–francia szövetségben a Hármasszövetség ellensúlyát látta, de nem mondott le az európai erőegyensúly helyreállításáról, és nem szándékozott bővíteni Oroszország kötelezettségeit. Lamszdorf és Giers fellépett az 1892-es orosz–francia katonai konvenció ellen, amit azonban a következő esztendőben III. Sándor követelésére mégis ratifikáltak. Ugyanakkor a gróf élénken érdeklődött a balkáni és a távol-keleti problémák iránt is. Érzekelte Sándor szerb király megbízhatatlanságát, de óvott attól, hogy erőszakos lépésekkel ellenségükké tegyék és az osztrákok fele taszítsák. Lamszdorf szkeptikusan viszonyult a Kínába való orosz gazdasági behatoláshoz, amit Witte kezdeményezett. Csak miután Kína koncessziót adott a Mandzsúrián át Vlagyivosztokig vezető vasút megépítésére, változtatott álláspontján és kezdte dicsérni az orosz távol-keleti politikát.

1895 januárjában, Giers halála után A. B. Lobanov-Rosztovszkij korábbi bécsi követ lett az új külügyminiszter, akivel Lamszdorf nem volt jó viszonyban, így az aktív távol-keleti orosz külpolitika kialakításában nem vett részt. 1897 áprilisában M. N. Muravjovot nevezték ki külügyminiszternek, Lamszdorfot pedig helyettesnek, így ekkortól helyreálltak korábbi jogkörei. Losakov rámutat, hogy amikor a francia sajtóban üdvözölték Lamszdorf előlépését, megalapozatlanul nagyították franciabarátságát. 1897 tavaszán, amikor a Monarchia külügyminisztere Péterváron tartózkodott, a gróf részt vett a Balkánról szóló tárgyalások előkészítésében. A megbeszélések a status quo fenntartásával végződtek. Egy másik fontos kérdéskör, amivel Lamszdorf ekkor foglalkozott: a távol-keleti orosz külpolitika kimunkálása volt. Az 1900 tavaszán az angol–búr háborúval kapcsolatos orosz külpolitikai feladatokról szóló feljegyzésnek különösen érdekes az Oroszország ázsiai szomszédjaival összefüggő politikai intézkedéseket taglaló második része. Lamszdorf kerülni akarta a politikai és még inkább a katonai összetűzéseket Törökországgal, Perzsiával, Afganisztánnal és Japánnal és a térségbeli versengést Nagy-Britanniával, ezért óvatosan csak mérsékelt célkitűzéseket fogalmazott meg. Losakov az említett feljegyzést a jövőbeni miniszter politikai programjának tekinti.

Muravjov 1900. június 8-i, váratlan halálát követően, Witte javaslatára az év decemberében Lamszдорf lett az új külügyminiszter. A gróf miniszterségének kezdete egybeesett az új távol-keleti válsággal: a kínai bokszerlázdással. A nagyhatalmak katonai beavatkozásában való orosz részvételtől a cári kormányzatban vita bontakozott ki, amit Losakov részletesen elemez. A. N. Kuropatkin hadügyminiszter támogatta az intervenciót, míg Witte és különösen Lamszдорf óvott ettől. A külügyminiszter ugyanis nem akarta kiélezni a nagyhatalmak közötti viszonyokat, és Kínával is megpróbált normális kapcsolatokat fenntartani. Oroszország végül részt vett az 1900. őszi hadműveletekben, és megszállta Mandzsúriát. Egyes nyugati sajtóorgánumok és diplomaták már orosz protektorátus kialakításától tartottak, amit Lamszдорf megalapozatlan híresztelésnek minősített. 1901 novemberében orosz–japán szerződés megkötésére Pétervárra érkezett Ito márki volt japán miniszterelnök. Lamszдорffal tárgyalva Ito kifejtette, hogy Japán számára elfogadhatatlan Korea függetlenségének elvesztése, és ebben az ügyben közös cselekvést javasolt. Végül a konzultatív jellegű tárgyalások nem vezettek megegyezés aláírásához, amihez felhatalmazással egyik tárgyaló fél se rendelkezett. Losakov hangsúlyozza, hogy Mandzsúriában mindegyik nagyhatalom: Nagy-Britannia, az USA és Japán növelni szeretne volna gazdasági befolyását.

Nem sokkal az orosz–japán tárgyalások után, 1902 januárjában Japán szerződést kötött Angliával, amire Oroszország és Franciaország közös nyilatkozattal reagált. Ez azonban az orosz diplomácia reményei ellenére nem volt egyenértékű válasz az angol–japán egyezményre. Félve a diplomáciai elszigetelődéstől az orosz kormány engedményekre kényszerült Japánnal, Angliával és az Egyesült Államokkal szemben, és Kínával is tárgyalásokat kezdett az orosz csapatok kivonásáról Mandzsúriából. Az utóbbiról 1902 tavaszán szerződést írtak alá Pekingben, aminek értelmében az oroszok a következő év januárjára kiűrtették Dél-Mandzsúriát. Losakov kitér A. Bezobrazovnak a Jalu-folyói erdőkoncesszió megszerzésével kapcsolatos kockázatos lépéseire, amit Witte, Kuropatkin és Lamszдорf kalandor akcióknak tartott. A szerző rámutat, hogy nem arról van szó, hogy a külügyminiszter ellenezte volna a távol-keleti orosz terjeszkedést, az említett észak-koreai koncessziót is fontosnak tartotta, viszont nyugtalanította, hogy Oroszország rendelkezik-e a megvalósításhoz szükséges kellő katonai-politikai és gazdasági potenciállal. Bezobrazov és klikkje azonban saját kézbe akarta venni a távol-keleti orosz politika irányítását és ehhez Lamszдорfnak a cár előtti diszkreditálásától és leváltásának elérésétől se riadt vissza. A koncessziót végül 1903 májusában a II. Miklósnál tartott különtanácskozás szentesítette.

1903 júliusában a cár Alekszejev admirálist teljes körű adminisztratív, gazdasági és diplomáciai felhatalmazással rendelkező távol-keleti helytartónak nevezte ki. Ez súlyos csapás volt Lamszдорf, akit így eltávolítottak a távol-keleti ügyektől. A helytartóság külföldön éles visszhangot keltett. Japán egyenesen provokációnak tartotta. II. Miklós viszont ezzel a lépéssel jelezte, hogy senkivel nem akarja megosztani a Mandzsúriára vonatkozó jogokat. A japánok 1903 második felében felújították a Koreáról és Mandzsúriáról szóló tárgyalásokat, javaslatuk azonban az oroszoknak elfogadhatatlanok voltak. Miután Oroszország nem készült fel a Japán elleni háborúra és a nagyhatalmak többsége oroszellenes álláspontot foglalt el: a cári kormánynak engednie kellett. Lamszдорf a tárgyalásokban megpróbált a franciákra támaszkodni, támogatásuk azonban nem bizonyult komolynak, az angolok viszont a japánok mellett álltak. Végül 1904. január végén Lamszдорf javaslatára a cár újabb engedményeket tett. A szerző szerint a japán felső körök nem voltak érdekeltek a tárgyalások pozitív kimenetelében, a bekövetkező háborút pedig az oroszok nagyobb eséllyel kerülhették volna el, ha a cár hallgat külügyminiszterére.

Sokkal jobb eredményeket ért el Lamszдорf béketeremtőként a Balkánon. A miniszter 1902 végén a Monarchiába és a balkáni országokba látogatott. Találkozásán Sándor szerb királlyal felhívta az uralkodó figyelmét végzetes politikájára. Lamszдорf lebeszélte a királyt a Törökország elleni háborús előkészületekről, amit nem támogattak sem a nagyhatalmak, sem a szerb lakosság. Ezen kívül a gróf attól tartott, hogy Sándor diktatórikus rendszere ellen lázadás bontakozik ki, ami be is következett. 1903. május végén az összeesküvő tisztek megölték a királyt és bizalmasait, és az Oroszországhoz lojális Péter került a trónra. Az Oszmán Birodalomhoz tartozó Macedóniában ugyanekkor törökellenes mozgalom bontakozott ki. A nagyhatalmak, hogy ne robbanjon ki felkelés, és hogy megőrizték befolyásukat, a törököket gyors reformokra igyekeztek rávenni, amit utazásakor Lamszдорf is megpróbált elősegíteni. A macedóniai zavargások 1903-ban tovább erősödtek és az illindeni felkelésben csúcsosodtak ki. A status quo fenntartása érdekében az orosz és az osztrák–magyar kormánynak azonnal lépnie kellett. Így 1903 szeptemberében II. Miklós és Lamszдорf találkozott Ferenc József császárral és külügyminiszterével és megkötötték a mürzstegi megállapodást, ami bizonyos reformokat és a macedóniai csendőrség külföldi instruktorok ellenőrzése alá kerülését irányozta elő.

Az orosz–japán háború kezdetén megindult a külügyminisztérium tevékenységének a háborús időszak követelményei szerinti átalakítása. A minisztériumnak figyelnie kellett és meg kellett akadályoznia, hogy harmadik

állam hadba lépjen Japán oldalán. Kínában alapfeladat volt az ország semlegességének biztosítása. A minisztériumnak garantálnia kellett a második csendes-óceáni flotta hajórajának szabad mozgását Távol-Kelet felé a japán aknátámadások előrejelzésével és az eltúlzott angol követelések diplomáciai elsimításával. Losakov rámutat, hogy miután Nagy-Britannia Japán szövetségese volt: az orosz–angol szembenállás tovább éleződött. Az angol diplomácia szokatlanul aktív lett a tengerszorosok (a Boszporusz és a Dardanellák) ügyében: arra törekedve, hogy az orosz fekete-tengeri flottát a Fekete-tengerre zárja, hogy ne tudjon részt venni a távol-keleti harcokban. A fekete-tengeri flotta illetén felhasználását egyébként, újabb politikai bizonyalmaktól tartva, Lamszдорf nem helyeselte. A külügyminisztérium az ellenséges angol lépésekre az arányos orosz válaszokat tartotta jónak.

Az 1905 januárjában kezdődött első orosz forradalom hatott a minisztériumok működésének átalakítására. 1905-ig a külügyminisztérium a rendőrséggel együtt követte az orosz forradalmárok külföldön végzett tevékenységét. Az emigráns forradalmárok legnagyobb centruma Svájc nagyvárosaiban volt. Az orosz diplomaták igyekeztek megakadályozni, hogy a forradalmi propagandaanyagok és a fegyverek bejussanak Oroszországba. Lamszдорfnak a forradalomról alkotott elképzeléseit jól tükrözi a cárhoz írt 1906. január 3-i feljegyzése. Szerinte az európai konzervatív erőknek kell szembeszállni a világforradalom fenyegetésével. A köztársasági, ateista és szocialista eszmékkel a keresztény-monarchikus felfogást kell szembeállítani, amelyet a három legnagyobb európai konzervatív erő, Oroszország, Németország és a Vatikán képvisel. Lamszдорf úgy véli, hogy a pravoszláv, a protestáns és a katolikus alaptételek együttese lehet a forradalmi mozgalmak ellenszere. A gróf szerint az orosz forradalmi mozgalmat külföldről finanszírozták. Losakov azonban arra is utal, hogy Lamszдорf nem volt megrögzött reakciós. Az 1905. januári „véres vasárnap” után azt mondta II. Miklósnak, hogy a kormány elveszítette a nép bizalmát, és fogadni kellene a munkások küldötteit.

1905 júliusában Björkö közelében a császár kezdeményezésére II. Miklós és II. Vilmos titkos szövetséget kötött. A cár ezt a német uralkodó tanácsára nem közölte Lamszдорffal. Amikor később a külügyminiszter megtudta, pánikba esett. Ő és Witte meg volt győződve, hogy a szerződés nem léphet életbe addig, amíg a franciák nem egyeznek bele. A kérdésben Lamszдорf utasítására puhatolózó franciaországi orosz követ közölte a franciák negatív álláspontját miniszterével. Lamszдорf világosan látta, hogy a császár igazi célja az volt, hogy Oroszország kompromittálódjon Párizsban és Londonban. Az orosz–német szerződés végül nem lépett életbe. Ebben

szerepet játszott az is, hogy Oroszországnak a forradalom elleni harchoz pénzre volt szüksége, és a birodalom fő hitelezője Franciaország volt. A franciák viszont akkor hiteleztek, ha Oroszország befejezi a Japán elleni háborút. Az orosz–japán háborút lezáró békét 1905 őszén Portsmouthban (Egyesült Államok) írták alá. Tanulmányában Losakov főleg azt taglalja, hogyan lett Witte az orosz küldöttség vezetője és ebben milyen szerepet játszott Lamszdorf. A francia kormány a portsmouthi béke után az 1906 januárjában Algecirásban a Marokkóról folyó tárgyalások kedvező kimenetelétől tette függővé az Oroszországnak nyújtandó további hiteleket. Az Orosz Birodalom a konferencia gyors befejezésében volt érdekelt. Az oroszokon kívül a franciákat támogatta Anglia, az USA, Olaszország és Spanyolország, míg Németország teljes elszigeteltségben maradt. A marokkói rendőrség felett továbbra is franciák rendelkeztek. A franciáknak nyújtott orosz támogatás erősítette az orosz–francia szövetséget, a birodalom nagy összegű kölcsönt kapott a franciáktól, míg az orosz–német viszonyok romlottak és a kölcsöntárgyalások is megszakadtak.

Az algecirási konferencia befejezése után nem sokkal, 1906. április végén Lamszdorfot nyugdíjazták. Ennek okairól Losakov több kortárs és jelenlegi történelmi véleményt ismertet. Az egyik szerint valakit okolni kellett az orosz–japán háború következményeiért. Mások úgy ítélték meg, hogy Lamszdorf óvatos irányvonala, temperamentuma, a külügyminisztérium archaikus struktúrája és nem eléggé hatékony módszerei a háborús vereség és a forradalmi megmozdulások közepette nem jártak kellő eredménnyel: külpolitikai irányváltásra és vezetőcserére volt szükség. Megjegyeznénk, hogy a negatív értékelésekkel Losakov nem ért egyet. A francia sajtóban megjelent írásban és az oroszországi belga követ részéről viszont pozitív értékelés is elhangzott Lamszdorfról. A miniszter távozásában kezdődő szívrohamai is szerepet játszhattak. Szabadságát egészségi állapota miatt az uralkodó többször meghosszabbította. Végül a gróf Olaszországba utazott, de onnan már nem tért vissza. Lamszdorf 1907. március 6-án San-Remóban hunyt el. Szentpéterváron temették el.

A. Ju. Losakov: Graf Vlagyimir Nyikolajevics Lamszdorf. (Vlagyimir Nyikolajevics Lamszdorf gróf). Voproszi Isztorii. 2014/3. 20–47. o.

***Kurunczi Jenő***